

Голові спеціалізованої вченої ради
Запорізького національного університету
доктору психологічних наук, професору
Маріанні ТКАЛИЧ

ВІДГУК

рецензента доктора психологічних наук, доцента,
професора кафедри психології Запорізького національного університету
Горбань Галини Олександрівни на дисертаційну роботу

Обискалова Івана Сергійовича

«Рефлексія як чинник ухвалення рішень в юнацькому віці»,
подану до захисту в разову спеціалізовану раду Запорізького національного
університету на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність обраної здобувачем проблематики зумовлена глибокими трансформаційними процесами, які відбуваються у сучасному суспільстві, та безпрецедентним зростанням рівня психологічного навантаження на особистість. Умови постійної соціальної, економічної та ціннісної дестабілізації створюють специфічний життєвий простір, у якому стандартні, заздалегідь засвоєні алгоритми поведінки виявляються неефективними, а подекуди й відверто деструктивними. За таких обставин здатність особистості до пошуку нестандартних, але водночас глибоко обґрунтованих і зважених рішень стає не просто бажаною соціальною навичкою, а фундаментальним, життєво необхідним чинником збереження психічного здоров'я та забезпечення повноцінного функціонування. Особливої ваги, як наголошує автор дисертації, ця проблема набуває саме в період юнацького віку. Цей етап онтогенетичного розвитку характеризується тотальним переходом від підліткової часткової залежності до дорослої автономії, що супроводжується необхідністю здійснення серії стратегічно важливих, життєвих виборів. Професійне самовизначення, пошук та вибір партнера, побудова власної

системи цінностей і світоглядних орієнтирів – усі ці процеси вимагають від представників юнацького віку когнітивної гнучкості та вольової стійкості.

Дисертант аргументує, що рішення, ухвалені на цьому життєвому етапі, визначають не лише індивідуальну траєкторію розвитку конкретної особистості, а й безпосередньо впливають на загальний соціально-психологічний клімат суспільства, адже саме молодь є основним носієм та ініціатором майбутніх суспільних перетворень. Звернення дослідника до феномену рефлексії як до ключового чинника, що детермінує ефективність ухвалення рішень, є актуальним і науково виправданим кроком.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Структура дисертаційної роботи є класичною, логічно вивіреною та концептуально цілісною. Вона включає вступ, три основні взаємопов'язані розділи, ґрунтовні висновки до кожного з них, загальні висновки, об'ємний список використаної вітчизняної та зарубіжної літератури, а також додатки, що ілюструють практичну складову роботи. Високий ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, представлених у дисертації, базується на органічному поєднанні глибокого теоретичного аналізу міждисциплінарних джерел із чітко спланованим та реалізованим емпіричним дослідженням.

У першому розділі автор демонструє глибоке володіння науковим матеріалом, здійснюючи всебічний аналіз філософських, соціологічних, педагогічних та психологічних підходів до розуміння змісту рефлексії та ухвалення рішень. Дисертанту вдалося уникнути поширеної помилки механічного компілювання теорій; натомість він пропонує власне, синтезоване бачення цих феноменів. Визначення рефлексії як складного процесу пізнання суб'єктом власного досвіду з метою його перетворення є логічно обґрунтованим і відображає активну, діяльнісну природу психіки. Представлена деталізація фаз перебігу рефлексії, що включає перегляд досвіду, його критичний аналіз та формування якісно нового рефлексивного результату у вигляді зміни поведінкових патернів, дає можливість перевести

розмову про рефлексію з площини абстрактних міркувань у площину конкретних психологічних вимірювань. Настільки ж ґрунтовно структуровано і процес ухвалення рішень, у якому здобувач виділяє чітку послідовність етапів: від ідентифікації проблемної ситуації та постановки мети до генерації альтернатив, їхньої оцінки за критеріями та безпосереднього виконання.

У другому розділі автором було залучено репрезентативну вибірку осіб юнацького віку, обсягом в 253 респонденти, що забезпечило високу надійність отриманих результатів. Підбір психодіагностичного інструментарію повністю відповідає сформульованим завданням та враховує багаторівневу природу досліджуваних явищ. Застосування сучасних програмних комплексів для статистичної обробки даних, комплексна перевірка на нормальність розподілу та коректне використання кореляційного аналізу свідчать про високий рівень наукової компетентності дисертанта. Зафіксована у процесі констатувального експерименту стійка кореляція між показниками рефлексії та ефективністю вибору є беззаперечним емпіричним доказом висунутої гіпотези.

Третій розділ дисертації присвячено розробці та апробації програми підвищення ефективності ухвалення рішень. Важливо підкреслити, що ця програма методологічно заснована на ідеях проєктного та проблемного навчання. Наявність контрольної та експериментальної груп, використання надійних непараметричних критеріїв для оцінки достовірності зрушень, а також аналіз розміру виявленого ефекту – все це робить висновки про дієвість програми переконливими і науково коректними. Усі сформульовані загальні висновки є прямим наслідком виконаної роботи, вони чітко відповідають поставленим завданням, не містять внутрішніх суперечностей і повною мірою розкривають зміст досліджуваної проблеми.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів. Одержані дисертантом результати характеризуються безперечною науковою новизною та мають значну цінність для подальшого розвитку психологічної теорії. Передусім, уперше у вітчизняній психологічній науці здійснено послідовне теоретико-експериментальне дослідження впливу рефлексії на

ухвалення рішень саме в юнацькому віці. Автором вперше досліджено кореляційні зв'язки між рефлексією та ухваленням рішень одночасно на трьох рівнях: окремих показників, структурних компонентів та загального рівня функціонування. Такий системний підхід забезпечив виявлення специфіки взаємодії когнітивної та вольової сфер особистості в процесі осмислення власного досвіду.

Теоретичне значення дисертації полягає в суттєвому розширенні та концептуальному збагаченні наукових уявлень про механізми особистісної регуляції поведінки. Дисертантом значно поглиблено розуміння ролі рефлексивного результату як сполучної ланки між минулим досвідом та майбутньою дією. Надзвичайно цікавим і теоретично вагомим є виявлений автором факт того, що з підвищенням рівня синтетичності складно організованих психічних процесів зростає їхня автономність від базових елементів. Це положення стимулює подальший розвиток феноменологічних підходів у психології та підкреслює унікальність вищих психічних функцій людини. Загалом, розроблена теоретична модель впливу рефлексії на ухвалення рішень створює міцне підґрунтя для нових наукових розвідок у галузі психології мислення, психології розвитку та психології волі.

Практичне значення отриманих результатів. Практична значущість дисертаційного дослідження є надзвичайно високою і не викликає жодних сумнівів. Розроблений дисертантом і перевірений на практиці діагностичний комплекс може слугувати надійним інструментарієм для роботи практичних психологів, соціальних педагогів та консультантів у сфері профорієнтації. Основна практична цінність роботи зосереджена у створенні авторської розвивальної програми, яка має чітку триетапну структуру і спрямована на актуалізацію рефлексивного потенціалу в юнацькому віці.

Матеріали та висновки дисертації є готовим змістовним контентом для оновлення навчальних програм підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти. Результати можуть успішно використовуватися при викладанні дисциплін психологічного циклу, а також у системі підвищення кваліфікації

педагогічних працівників. Урахування психологічних механізмів, описаних здобувачем, у груповій психокорекційній та психопрофілактичній роботі відкриває нові можливості для фахівців, які супроводжують осіб юнацького віку в кризові періоди життя для допомоги в гармонізації ціннісно-смислової сфери та ухвалення стратегічних рішень на користь власного розвитку та збереження ментального здоров'я.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Кількість та якісний рівень опублікованих здобувачем наукових праць повною мірою відповідають чинним нормативним вимогам і свідчать про широку та всебічну апробацію ключових положень дисертаційного дослідження. Автором підготовлено достатню кількість статей у провідних фахових виданнях України, де ґрунтовно розкрито теоретичні концепції та результати емпіричних зрізів. Аналіз змісту опублікованих праць підтверджує, що в них адекватно та вичерпно відображено усі основні ідеї, етапи та висновки дисертаційної роботи.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій автора дозволяє констатувати дотримання здобувачем усіх принципів академічної доброчесності. У роботі відсутні будь-які елементи плагіату, фабрикації емпіричних даних чи фальсифікації результатів. Усі запозичені ідеї, теоретичні положення та діагностичні інструменти інших дослідників супроводжуються коректними бібліографічними посиланнями відповідно до встановлених стандартів. Дисертація є повністю самостійним, оригінальним науковим дослідженням, у якому особистий внесок здобувача є визначальним на всіх етапах його виконання.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Відзначаючи якість і практичну цінність роботи, маємо кілька зауважень та побажань щодо подальших наукових досліджень дисертанта:

1. У здійсненому детальному аналізі компонентів процесу ухвалення рішень, автор концентрує увагу переважно на раціональних, свідомих

елементах структури (постановка мети, оцінка критеріїв, вибір тощо.). Однак юнацькому віку притаманна значна частка емоційної лабільності та імпульсивності. На нашу думку, розгляд впливу неусвідомлюваних установок, інтуїтивних здогадок чи афективних реакцій на перебіг рефлексії під час прийняття рішень у стані стресу додав би роботі ще більшої психологічної об'ємності.

2. У розробленій програмі підвищення ефективності ухвалення рішень, здобувач спирається на активні методи групової роботи (соціально-психологічний тренінг, проєктне навчання). Враховуючи високий ступінь індивідуалізації рефлексивних процесів, було б цікаво почути під час захисту авторську позицію щодо того, які саме індивідуально-типологічні особливості (наприклад, типи темпераменту чи рівень екстраверсії/інтроверсії) найбільше сприяли або ж перешкоджали засвоєнню запропонованих алгоритмів ефективної поведінки в межах експериментальної групи.

3. Отримані дисертантом результати вказують на цікавий феномен: незначну перевагу зв'язків етапів рефлексії саме з вольовою, а не когнітивною сферою особистості під час вибору. Зважаючи на те, що багато класичних теорій відводять рефлексії переважно інтелектуальну функцію, цей результат є дещо несподіваним. У тексті роботи інтерпретація цього факту представлена лаконічно. Більш розгорнуте теоретичне обґрунтування того, чому саме в сучасних юнаків самоаналіз настільки тісно переплетений із вольовим зусиллям, значно підсилило б дискусійну частину дисертації.

4. У висновках про високу стабільність отриманих результатів після впровадження формульованої програми, дослідник спирається на заміри, проведені безпосередньо після завершення тренінгових впливів. Перспективним вектором подальших наукових пошуків могло б стати лонгітюдне спостереження за учасниками експерименту з метою перевірки стійкості сформованих навичок через значний проміжок часу, що дозволило б остаточно довести незворотність позитивних змін.

Варто наголосити, що висловлені зауваження та міркування носять виключно дискусійний характер, вони не применшують високої наукової цінності та практичної значущості отриманих результатів.

Загальний висновок:

Дисертаційне дослідження Обискалова Івана Сергійовича на тему «Рефлексія як чинник ухвалення рішень в юнацькому віці» є цілком самостійною, глибокою та логічно завершеною науково-дослідною роботою. За своїм змістом, актуальністю порушеної проблеми, інноваційністю підходів, ступенем обґрунтованості наукових положень, практичною значущістю та загальним обсягом виконаного дослідження дисертація повною мірою відповідає всім чинним вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року. Зважаючи на високий науково-теоретичний рівень роботи, її автор, Обискалов Іван Сергійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

доктор психологічних наук, доцент

професор кафедри психології

Запорізького національного університету

Галина ГОРБАНЬ